

"מקרא קצר" כמידה פרשנית בפרשנות רש"י

"מקרא קצר" הוא משפט שבו הושמט אחד מאיבריו התחביריים, בהנחה שהקורא או השומע יוכל להשלים את החסר, הגנוז במחשבה, על פי הקשרו. היוצא מהגדרתנו זו הוא שאין לכלול בהגדרת "מקרא קצר" מצב שבו יש להכריע בקביעת הזיהוי של האיבר התחבירי (נושא, נשוא או מושא) שאליו נתכוון הכתוב, מבין האפשרויות הרלוונטיות המוזכרות בפסוק או בעניין. דרך פרשנות זו היא אחת מל"ב מידות של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי. וז"ל הברייתא במידה ט:

"מדריך קצרה כיצד? 'ואהיה מתהלך באהל ובמשכן' (שמי"ב ז ו) – ואהיה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן אל משכן צריך לומר, אלא שדיבר הכתוב בדרך קצרה. מאימתי נידון הדבר בדרך קצרה? משיצטרך לו הענין. כיוצא בדבר אתה אומר: 'ותכל דוד המלך לצאת אל אבשלום' (שמי"ב יג ט). צריך לומר ותכל נפש המלך לצאת, אלא שדיבר הכתוב בדרך קצרה..."

במאמרו זה נתמקד בארבעה סוגים עיקריים של מקראות קצרים², ובהקשר לכך במיתודולוגיה הפרשנית של רש"י (הדברים מבוססים בעיקר על פירושו של רש"י לתורה):

- א. מקרא גזום
- ב. משפט חסר נושא
- ג. משפט חסר נשוא
- ד. משפט חסר מושא
- ה. המיתודולוגיה הפרשנית של רש"י בדרך "מקרא קצר".

א. מקרא גזום

משפט גזום הוא משפט אשר בחלקו הראשון הובא תנאי או הנחה שלא הוזכרה בצדם התשובה או המסקנה המתבקשת.

לפי הגדרה זו נבחין בשני סוגי משפטים:

1. משפטי תנאי שלא הושלמה תשובתם
2. משפטי הנחה שלא הושלמה מסקנתם.

1. ראה הברייתא דל"ב מידות, ע"צ מלמד, מפרשי המקרא – דרכיהם ושיטותיהם כרך ב, ירושלים, עמ' 1061-1083; צבי הירש ק"ב, נתיבות עולם, וילנא תר"י"ח; בבלי מהד' ראם לאחר מסכת ברכות. מאמר זה לא ידון בעוד וריאנטים של מקראות קצרים, כגון: חסרון של אותיות ומלות השימוש, ה השאלה או חיסרון אחר המיישב את אי ההתאמות בין הנושא לנשוא מבחינת המין והמספר. על כך ראה: רד"ק, ספר מכלול, ירושלים תשכ"ו, דפים ו-ט, מה, מז, נ. וכן צבי הירש ק"ב, נתיבות עולם, דפים כא-כד.

1. משפטי תנאי שלא הושלמה תשובתם

בעניין זה נבחין הבחנה נוספת בין:

1.1 – משפט שיש בו תנאי אחד ללא תשובה.

1.2 – משפט שיש בו שני תנאים ותשובה רק לתנאי השני.

1.1 – משפט שיש בו תנאי אחד ללא תשובה

★ **ברי' ד טו:** "ויאמר לו ד': לכן כל הורג קין שבעתים יוקם..."

רש"י: "לכן כל הורג קין, זה אחד מן המקראות שקיצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו לכן כל הורג קין לשון גערה, כה יעשה לו, כך וכך ענשו, ולא פירש ענשו. שבעתים יוקם. איני רוצה להנקם מקין עכשיו, לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתי ממנו שיעמוד למך מבני בניו ויהרגהו. וסוף המקרא שאמר: 'שבעתים יוקם' והיא נקמת הבל מקין. הא למדנו שתחילת מקרא לשון גערה היא, שלא תהיה בריה מזיקתו, וכיוצא בו: ויאמר דוד: כל מכה..."

לדעת רש"י, לפנינו משפט גזום, קטוע, שלא הושלמה תשובתו. המשפט הוא משפט מחובר שאיברו הראשון הוא משפט תנאי שאין תשובה לצדו. "לכן כל הורג קין" הוא משפט עצמאי שחסר בו הגמול, העונש, "כך וכך ענשו", והאיבר הבא, "שבעתים יוקם", אינו נושא לקודמו, אלא עומד בפני עצמו, ומשמעו: לאחר שבעה דורות יוקם דמו של הנרצח, – הבל. וזאת כיצד? עיי"כ "שיעמוד למך מבני בניו ויהרגהו".

לא כך היא דעת רמב"ן. הוא קובע שפסוקנו הוא משפט תנאי שלם, והוא משפט מורכב, "לכן כל הורג קין – שבעתים יוקם". כלומר: ההורג את קין ייענש פי שבעה³.

רש"י לא בחר בדרכו הפשטית של רמב"ן משתי סיבות: לשונית והקשרית.

הסיבה הלשונית: "יוקם" לא יתייחס להורגו של קין כי את הורגו יש להעניש ולא לנקום בו. לקיחת נקמה רלוונטית לנהרג⁴. לכן "יוקם" = דם הבל שנשפך יוקם מקין לאחר שבעה דורות⁵.

הסיבה ההקשרית: ע"פ ההקשר, יש ביטחון וערובה לחיי קין שלא יפגעו בו – "לבלתי הכות אותו כל מוצאו". אם נפרש כל הורג קין ייענש לאחר שבעה דורות, הרי זה דווקא עידוד לרוצחו⁶.

★ **שמ"ב ה ח:** "ויאמר דוד ביום ההוא: כל מכה יבوسی ויגע בצנור ואת הפסחים ואת העורים שנואי נפש דוד. על כן יאמרו..."

רש"י: "...הרי זה מקרא קצר שאמר 'כל מכה יבوسی ויגע בצנור' ולא פירש מה יעשה לו. ובדברי הימים פירש 'כל מכה יבوسی בראשונה יהיה לראש ולשר' (דה"א יא ו), ודומה לזה 'לכן כל הורג קין' (ברי' ד יד) ולא פירש מה יעשה לו, אבל מעצמו הוא נשמע לשון גערה ונזיפה".

דוגמה זו הובאה גם בפירוש רש"י לברי' ד יד. גם כאן יש לפנינו משפט תנאי בעל רישא אך ללא סיפא, והיא ניתנת להשלמה הגיונית. במקרה זה, המקבילה בדבה"י כוללת גם את הסיפא: "יהיה לראש ולשר".

3. ראה רמב"ן לברי' ד כג.

4. כמו: במ' לא ב: 'נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים'; שמ' כא כ: 'ומת תחת ידו נקם ינקם' [=העבד]; שמ' כא כא: 'לא יוקם כי כספו הוא'.

5. כך גם הבין אברבנאל בדברי רש"י.

6. רש"י לא פירש את 'שבעתים' כיפי שבעה, כרמב"ן, כי זו הגנה מוגזמת שקין לא ראוי לה עד כדי כך.

★ דה"א ד י: "ויקרא יעבץ לאלקי ישראל לאמר: אם ברך תברכני והרבית את גבולי והיתה ירך עמי ועשית מרעה לבלתי עצבי. ויבא אלקים את אשר שאל".
נדר לפנינו שחלקו תנאי, אך הנדר עצמו לא הוזכר, וכאילו אמר: "כאשר כן יהיה, אשלים גמול הדבר ואלך בדרכי היי".⁷

1.2 שני תנאים ותשובה רק לתנאי השני

★ שמי' כב כב-כד: "כל אלמנה ויתום לא תענון. אם ענה תענה אותי כי אם צעק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו".

רש"י: "אם ענה תענה אותו. הרי זה מקרא קצר. גזם ולא פירש ענשו. כמו: 'לכן כל הורג קיני גזם ולא פירש ענשו, אף כאן: 'אם ענה תענה אותו' – לשון גזום. כלומר סופך ליטול את שלך. למה? כי אם צעק יצעק אלי וגו'...".

לדעת רש"י, יש כאן משפט מחובר, שאיברו הראשון הוא גזום וחסר, כי חסרה בו הסיפא: "אם ענה תענה אותו" – [סופך ליטול את שלך]⁸. האיבר השני הוא "כי אם צעק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו". באיבר זה יש תנאי ותשובתו בצדו.
לא כן דעת רמב"ן, הקובע כי יש לפנינו תנאי שלם, משפט מורכב ובו שני משפטים משועבדים למשפט העיקרי "שמע אשמע צעקתו". רש"י אינו מקבל את גישת רמב"ן, כי מבחינה לשונית, המלה "כי" באה לנמק את העונש, אך זה לא הוזכר לפני כן.⁹

★ שמי' לב לב: "ועתה אם תשא חטאתם, ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת".
רש"י: "ועתה אם תשא חטאתם, הרי טוב איני אומר לך מחני. ואם אין מחני, וזה מקרא קצר, וכן הרבה".

לדעת רש"י, האיבר הראשון בפסוקנו גזום, וחסרה בו תשובת תנאי. רש"י משלימה על פי הניגוד הנובע ממשפט התנאי השני.

לא כן דעת אברבנאל וספורנו, הסוברים שיש כאן משפט תנאי שלם. לדעתם, פסוקנו הוא משפט מורכב שבו שתי פסוקיות – "אם תשא חטאתם", "ואם אין" – והמשפט העיקרי הוא "מחני נא מספרך". לפי אברבנאל, יש כאן ייאוש גמור של משה עד כדי בקשתו למות, ואילו לדעת ספורנו, משה מבקש לצרף את זכויותיו לזכויות העם כדי שיזכו לסליחה.

רש"י אינו מקבל גישה פרשנית זו, ולדבריו פסוקנו הוא מקרא קצר¹⁰, וזאת שוב מן הסיבות הלשונית ומן הסיבה ההקשרית.

המבנה התחבירי "אם... אם" משמעו שני חלקים אנטיטתיים, ולא שני תנאים

7. ראה מצודת דוד לפסוק זה.
באשר לנדר יעקב בבית אל (ברי' כח כב) יש מחלוקת פרשנים מהיכן מתחילה תשובת התנאי בנדר, אך הוא תנאי שלם, וכן בנדר ישראל, במלחמתם נגד הכנעני מלך ערד (במ' כא א-ג). הנדר כולל תנאי ותשובתו – "והחרמתי את עריהם".

8. הסבר פסיכולוגי לגיזום משפט התנאי כאן ראה אצל ר' יצחק הארוויץ, בעל "באר יצחק", מפרשני רש"י. הדבר בא לבטא את שתיקתו ואילמותו של היתום.

9. שפתי חכמים.

10. גם הרמב"ן פירש כאן כרש"י. גיזומו של משפט התנאי בא מנימוק פסיכולוגי. מה שמעטיק את משה כאן הוא החשש שהי' לא ישא חטאתם, ולכן רק בתנאי השני, שהוא העיקרי מבחינתו, נמצאת הסיפא של התנאי.

שתוצאתם אחת, כי למשמעות זו המבנה התחבירי המקראי הרגיל בדרך כלל הוא "אם... אם" (ללא ו' החיבור)¹¹.

והסיבה ההקשרית היא שלא ייתכן לפרש כדעת אברבנאל, שמשם מבקש את מותו מחמת ייאושו, שהרי עדיין לא גמר את המשימה. תחילה מנע השמדת העם, ועתה מתפלל לסליחה, ולא ייתכן שלפני הסליחה ירצה להסתלק מן העולם.

2. משפטי הנחה שלא הושלמה מסקנתם

★ **במ' יב ב:** "ויאמרו הרק אך במשה דבר ה', הלא גם בנו דבר, וישמע ה'".

רש"י: "הלא גם בנו דבר ולא פרשנו מדרך ארץ".

משפט ההנחה מתחיל במלה "הלא", שאחד השימושים שלה הוא פתיחת הנחה שאחריה תבוא המסקנה. בפסוקנו רש"י משלים את החסר "ולא פרשנו מדרך ארץ", כי לדעתו, על פי המדרש, נושא השיחה היה פרישת משה מצפורה¹².

★ **בר' יט כ:** "הנה העיר הזאת קרובה לנוס שמה והיא מצער אמלטה נא שמה הלא מצער היא ותחי נפשי".

רש"י: "הלא מצער היא. והלא עוונותיה מועטין ויכול אתה להניחה... זהו מדרשו. ופשוטו של מקרא, הלא עיר קטנה היא ואנשים בה מעט, אין לך להקפיד אם תניחה ותחי נפשי בה".

לדעת רש"י, בעקבות הגמרא במסכת שבת דף י ע"ב, מיצירה של צוער אינו מתבטא בגודלה הפיסי. גם בדברי לוט "הנה נא העיר הזאת קרובה" אין הכוונה לקירבה גיאוגרפית, כי אין בכך כל חידוש, ובלשון הגמרא: "אילימא קרובה – דמיקרבא וזוטא, והא קא חזו לה?", אלא מתוך שנתייבשה מקרוב, ועדיין לא נתמלאה סאתה, כלומר עוונותיה מוצעים, מבקש לוט להניחה, כדי שיוכל לחיות בה.

לכאורה גם רש"י מפרש את "מצער" כעיר קטנה. אך נשים לב שפירושו זה הוא על "הלא מצער היא", ולא על "והיא מצער". זוהי אפוא תוספת, אם תשאל "והיא קא חזו לה?", מוסיף רש"י: "ואנשים בה מעט", דבר שאינו נראה לעין¹³.

ובכן לשני הפירושים המובאים ברש"י¹⁴, לפנינו משפט הנחה שמסקנתו אינה כתובה וניתנת להסקה מהקונטקסט, כי הרי זהו נושא בקשתו של לוט המבקש חיים ומפלט.

11. כך גם ברי' ד ז: "הלא אם תטיב – שאת, ואם לא תטיב – לפתח חטאת רובץ", ולא כפירוש המלבי"ם לפסוק זה שרואה בו שני תנאים שתוצאתם אחת.

"אם... ואם" כחלקים אנטייתיים ראה עוד: ברי' לד יז; מג ה; שמי' א טז; במי' לב ל; דבי' כיב; יהוי' כב יב; כד טו; שופי' ד ח; יש' א יט-כ; ירי' יב טז-יז; עוי' א ה; זכיי' יב; רות ג יג; ד.ד. דחי' א יב יז; כח ט. דוגמאות נוספות לשני חלקים אנטייתיים שהסיפא שלהם מצויה רק בתנאי ב, וזאת מתוך רצון להדגיש את העיקר, ראה: שמי' א יב יד-טו עיי' פירושו של ר' יונה אבן ג'טאח בספר הרקמה, שער כה, ולא כך פירש רש"י. וכן ראה דניאל ג טו (מצודת דוד).

"אם... אם" כשני חלקים בעלי תוצאה אחת, ראה: שמי' יט יג; וי' ג א; כז כו; דבי' יח ג; שמי' ב טו כא; יחי' יד כ.

הרמב"ן בפירושו לברי' כא כג קובע שגם משפטי תנאי של שבועה, הפותחים ב"אם", הם משפטים גזומים. כך: שמי' א ג, יד; תהי' פט לו; צה יא; דבי' א לד-לה; במי' יד כג.

12. כך פירש רש"י גם בשופי' ה ל: "הלא ימצאו יחלקו שלל והוא מעכבין".

13. לבוש האורה.

14. וכן רשב"ם.

★ **בר' מד טו:** "ויאמר אליהם יוסף: מה המעשה הזה אשר עשיתם הלא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני".

רש"י: "הלא ידעתם כי נחש ינחש וגו'. הלא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מדעת ומסברה ובינה, כי אתם גנבתם הגביעי".

גם כאן המסקנה "כי אתם גנבתם הגביעי" ניתנת להסקה הגיונית. ואולי, לדעת רש"י, אין כאן כלל מקרא קצר, אלא הסבר ל"איש אשר כמוני", מובן של יחשיבות, כמו בנח' ויא: "האיש כמוני יברח? ומי כמוני אשר יבא אל ההיכל...".

ב. משפט חסר נושא

משפט שהפועל בו בא בגוף שלישי, בין ביחיד ובין ברבים, ולא הוזכר לפניו נושא, הוא, אליבא דרש"י, מקרא קצר שיש להשלימו ע"פ העניין¹⁵. בפרק זה נבחין בשני סוגים:

1. פסוקים המתפרשים ע"ד מקרא קצר בלבד ורש"י מציין זאת במפורש.
2. פסוקים המתפרשים ע"ד מקרא קצר בלי שרש"י יציין זאת במפורש.

1. פסוקים המתפרשים ע"ד מקרא קצר בלבד

ורש"י מציין זאת במפורש

1.1 – הפועל מושך אחריו שם הנגזר ממנו

★ **בר' ט ו:** "שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלקים עשה את האדם".
רש"י: "עשה את האדם. זה מקרא חסר, וצריך להיות עשה העושה את האדם. וכן הרבה במקרא".

את הנושא גוזרים מהנשוא, מהפועל "עשה", עשה העושה. וכלשון ראב"ע בפירושו לתה' יג ד: "כי השמות – בכח הפעלים", וכלשון שד"ל בפירושו לשמות כ יג: "כי הפועל מושך אחריו שם הנגזר ממנו"¹⁶. אף כי אנו יודעים מי עשה את האדם – האלקים, הפסוק אינו מזכיר את הנושא, והכוונה לגוף שלישי בהוראה סתמית, אי-פרסונאלית. זהו מקרא קצר¹⁷.

★ **בר' מח א:** "ויהי אחר הדברים האלה ויאמר ליוסף הנה אביך חולה".
רש"י: "ויאמר ליוסף. אחד מן המגידים. והרי זה מקרא קצר"¹⁸.

שד"ל, ההולך בעקבות רש"י ואחרים, מעיר את תשומת לבנו שאין לפרש "ויאמר ליוסף ע"י שליח", כמו שפירש רש"י בשמ' יח ו, "ויאמר אל משה ע"י שליח", שהרי אילו האמירה הייתה ע"י שליח, המקרא היה צריך לכתוב: "אני אביך חולה", כדיבור ישיר

15. ראה גוניס – קאולי, סעיף f, 144 d.

16. ובעל באר יצחק, מפרשני רש"י, בהתייחסו ל"יכן עשה את המנורה" (במ' ח ד), כותב כך: "...מדרך לשונו הקדושה הפועל שעליו מוסב הפועל. כי הפועל הכללי מובן מכללא, ואין צריך להזכירו בפירוש. לכן אמר כאן יכן עשה את המנורה ולא אמר יכן עשה העושה כי הוא מובן מכללא".

17. אך רד"צ הופמן סובר שהעושה הוא האלקים שהוזכר בפסוק, באיבר התחבירי המשמש כתיאור האופן, "בצלם אלקים". כך גם בברי' יד א-ב, הנושא של "עשו מלחמה" הוא ארבעת המלכים שהוזכרו בפסוק א, באיבר המשמש כתיאור זמן.

18. וכך גם דעתם של רשב"ם, ראב"ע ויבכור שור"י. רס"ג מפרש כאילו הקריאה היא "ויאמר ליוסף".

ולא עקיף, "הנה אביך חולה". ובשמות אכן נמסרו הדברים בדיבור ישיר: "ויאמר אל משה: אני חותנך יתרו בא אליך".

☆ **בר' מח ב:** "ויגד ליעקב ויאמר: הנה בנך יוסף בא אליך".
רש"י: "ויגד, המגיד ליעקב, ולא פרש מי, והרבה מקראות קצרי לשון"¹⁹.

☆ **בר' מא מט:** "ויצבר יוסף בר כחול הים הרבה מאוד עד כי חדל לספור".
רש"י: "עד כי חדל לספור", עד כי חדל הסופר לספור, והרי זה מקרא קצרי²⁰.
לעומת רש"י, הקובע כי אין מוזכר נושא לפני "חדל לספור", והרי הוא מקרא קצר, מפרש רמב"ן "כי חדל לספור יוסף הנזכר", ולדעתו אין זה מקרא קצר. מקרא, שנושא הוא זה שנוכר לפני כן, אינו נחשב מקרא קצר, לפי הגדרתנו²¹.

1.2 – השלמה הגיונית של הנושא

☆ **בר' כט ב:** "וירא והנה באר בשדה... כי מן הבאר היא ישקו העדרים".
רש"י: "ישקו העדרים. משקים הרועים את העדרים. והמקרא דבר בלשון קצרה".
אין לייחס ל"עדרים" משמעות של רועים, שהרי בכל המקרא משמעה: קבוצה של בהמות (צאן, בקר וכדו)²².

☆ **בר' יג ו:** "ולא נשא אותם הארץ לשבת יחדיו כי היה רכושם רב".
רש"י: "ולא נשא אותם. לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניהם. ולשון קצר הוא וצריך להוסיף עליו: ולא נשא אותם מרעה הארץ, לפיכך כתוב: 'ולא נשא' בלשון זכר".
מכיוון שנושא הריב כאן הוא המרעה, כמקובל בסכסוכים בין רועים, הרי ההשלמה טבעית. אגב השלמה זו, באה על פתרונה בעיה דקדוקית של אי התאמה בין הנושא לנושא מבחינת המין, כי לא מצאנו בכל המקרא את שם העצם "ארץ" בלשון נקבה²³.

☆ **בר' לט יד:** "ותקרא לאנשי ביתה ותאמר להם לאמר: ראו הביא לנו איש עברי".
רש"י: "ראו הביא לנו. הרי זה לשון קצרה. הביא לנו ולא פירש מי הביא. ועל בעלה אומרת כן"²⁴.

1.3 – שני פירושים ברש"י שהאחד מהם הוא ע"ד מקרא קצר

☆ **במ' כב לב:** "ויאמר אליו מלאך ה': על מה הכית את אתונך זה שלש רגלים הנה אנכי יצאתי לשטן כי ירט הדרך לנגדי".

רש"י: "כי ירט הדרך לנגדי. רבותינו חכמי המשנה דרשוהו נוטריקון: יראה, ראתה, נטתה. בשביל שהדרך לנגדי. כלומר לקנאתי ולהקניטני. ולפי משמעו כי חרד הדרך לנגדי, לשון רטט. כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומיהר הדרך שהוא לכעסי ולהמראתי. ומקרא קצר הוא, כמו: יותכל דודי (שמ"ב יג לט) שרוצה לומר יותכל נפש דודי. לשון אחר: ירט

19. ראה ההתייחסות הקודמת, בר' מח א.

20. וכך גם בשמ"י יא.

21. לדעת רש"י, יוסף בעל השררה, ודאי לא הוא הסופר אלא איש אחר. כך בפרשני רש"י: "משכיל לדודי", "משמרת הקודש" ו"נחלת יעקב". ואילו לדעת רמב"ן, יוסף הוא הסופר ע"י ציווי והוראה לאחר, והפעולה נקראת על שמו.

22. וגם בבר' כט ג ח זוהי המשמעות, וכן בשופ' ה טז.

23. דוגמאות נוספות של אי התאמה בין הנושא לנושא מבחינת המין, המיושבות ע"פ מידת "מקרא קצרי", ראה בספר מכלול לרד"ק, דפים ח-ט. כדוגמא שהובאה גם במידה ט בברייתא דלי"ב מידות: "ותכל דוד המלך לצאת אל אבשלום" (שמ"ב יג לט), שמשמעו "ותכל נפש דודי".

24. כך גם במ' לג נד.

לשון רצון, וכן 'ועל ידי רשעים ירטני' (איוב טז יא) מפיס ומנחם אותי עיי רשעים שאינן אלא מקניטים".

כאן ברש"י שלושה פירושים. המשותף לשלושתם הוא ביאור המלה "לנגדי" שמשמעה 'בניגוד לרצוני'²⁵. המלה "ירט" בוארה כאן בשלושה אופנים: נוטריקון²⁶ של יראה, ראתה, נטתה; משורש "רטט" המשמעות היא 'חרד'²⁷; "ירט" במשמע של 'רצה', ונושאו של הפועל הוא "בעל הדרך".

לפי שני הפירושים הפשטיים ברש"י, יהיה "ירט" נושא של הנושא "בעל הדרך". רש"י הקדים את הפירוש המדרשי, כי בכך אינו נזקק לבאר ע"פ המקרא הקצר, ובמיוחד כששני הפירושים למלה "ירט" הם יחידאיים.

★ **במ' לה כה:** "...וישב בה עד מות הכהן הגדול אשר משח אותו בשמן הקדש".
רש"י: "אשר משח אותו בשמן הקודש. לפי פשוטו, מן המקראות הקצרים הוא, שלא פירש מי משחו, אלא כמו אשר משחו המושח אותו בשמן הקודש. ורבותינו דרשוהו במס' מכות (יא ע"ב) לראית דבר. ללמד שאם עד שלא נגמר דינו, מת הכהן הגדול ומינו אחר תחתיו ולאחר מכאן נגמר דינו, תוזר במיתתו של שני, שנאמר: 'אשר משח אותו'. וכי הוא משחו לכהן או הכהן משח אותו? אלא להביא את הנמשח בימיו שמחזירו במיתתו".

"אשר משח אותו בשמן הקדש" הוא משפט חסר נושא. מי משח את מי? אי אפשר לומר, שהכהן הגדול משח את הרוצח בשגגה. לכן לפי הפשט זהו מקרא קצר, שבו המושח, גוף שלישי סתמי, הוא שמשח את הכהן הגדול. ולפי המדרש התלמודי, הכוונה כביכול היא שהרוצח בשגגה משח את הכהן הגדול, וזה, במובן ההלכתי, שרוצח זה שנגמר דינו בתקופת הכהן הגדול האחרון הוא כאילו נמשח על ידיו, ורק במותו של הכהן יצא הרוצח מעיר מקלטו.

★ **בר' מא יג:** "ויהי כאשר פתר לנו כן היה. אותי השיב על כני ואותו תלה".
רש"י: "השיב על כני. פרעה הנזכר למעלה. כמו שאמר: 'פרעה קצף על עבדיו'. הרי מקרא קצר לשון. ולא פירש מי השיב – מי שבידו להשיב והוא פרעה. וכן דרך כל מקראות קצרים – על מי שעליו לעשות, הם סותמים את הדבר".
רש"י, וכך גם רס"ג, רשב"ם וראב"ע בפירושו הראשון, סוברים שהנושא של "השיב" וכן של "תלה", הוא פרעה. הנושא הוא השם המוזכר לפני כן במרוחק, ולא הנושא הקרוב "עבד עברי", כי ההשבה והתלייה נתונות בידי השליט בעל הסמכות, ולא בידי יוסף שהיה עדיין כלוא כעבד. ומה מפליא שלמרות איתור הנושא בקונטקסט, רש"י מכתיר פירוש זה כמקרא קצר. וכך מעיר אחד מגדולי פרשניו של רש"י: "...מפני שסמך על תחילת דיבוריו שהתחיל לדבר 'פרעה קצף על עבדיו', אין זה נקרא מקרא קצר, שכן היו דבריו של שר המשקה והכתוב מספר בעניין". כלומר, אם הנושא מוזכר בעניין, גם אם בריחוק מהנושא, אין זה נכלל בהגדרה של מקרא קצר! לכן אומר בעל "לבוש האורה", שיש ברש"י זה שני פירושים, ויש להוסיף "דבר אחר" לפני "הרי זה מקרא קצר". לפי זה, הפירוש הראשון אינו מקרא קצר, כי הנושא מוזכר בעניין, פרעה²⁸.

25. ראה רש"י לגיטין ז ע"א בהתייחסו לתה' לט ב: "לנגדי. מריבני ומקניטני".

26. ראה: שבת קה ע"א; מנחות טה ע"ב; תנחומא י"ד.

27. במשמעות זו, ראה: שמ"א יג ז; כא ב; הוי"א יא-א; שמ"א טז ד.

28. ראה: "יוסף דעת" לרי יוסף יששכר מפראג, מפרשני רש"י.

2. פסוקים המתפרשים ע"ד מקרא קצר בלי שרשי יציין זאת במפורש

2.1 – הפועל מושך אחריו שם הנגזר ממנו

☆ **במ' ח ד:** "...כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה את המנורה".
רש"י: "כך עשה את המנורה. מי שעשאה".

בקביעת הנושא יש כמה אפשרויות:

א. ה' – הנושא המרוחק;

ב. משה – המושא הקרוב המשמש כאן כנושא;

ג. מישהו אחר עשאה – ואינו נזכר בפסוק.

רש"י בפירושו הראשון גזר את הנושא מהנושא "מי שעשאה", שלא כדעת ראב"ע, הסובר שמשה הוא שעשאה. ואין זה מקרא קצר, כי משה הוזכר בפסוק.

☆ **במ' כא כט:** "אוי לך מואב אבדת עם כמוש נתן בניו פליטים ובנותיו בשבית".

רש"י: "נתן – הנותן את בניו של מואב".

האפשרויות בקביעת הנושא הן:

א. כמוש;

ב. עם כמוש, מואב;

ג. נושא הנגזר מהנושא, הנותן....

רש"י בוחר באפשרות השלישית, ופסוקנו הוא מקרא קצר, ורש"י לא ציין זאת. רש"י אינו מעדיף את האפשרות הראשונה – כמוש, כי הוא חלק של הנושא הקודם. הוא סומך של הנושא ואינו עצמאי, לא כנושא ולא כמושא שהופך לנושא. כ"כ, אין רש"י מעדיף את האפשרות השנייה "עם כמוש", דהיינו מואב, שהוא הנותן את בניו בשבית, כי זה חסר הגיון שהעם נותן בניו ובנותיו פליטים ושבויים.

☆ **במ' יט ג:** "ונתתם אותה אל אלעזר הכהן והוציא אותה אל מחוץ למחנה ושחט אותה לפניו".

רש"י: "ושחט אותה לפניו. זר שוחט ואלעזר רואה".

במס' יומא (מג ע"א) הובאה מחלוקת בין רב ושמואל בדבר קביעת הנושא של "ושחט". רב אמר: השוחט הוא הנושא המוזכר בפסוק, והוא אלעזר. ומהו "לפניו"? שלא יסיח דעתו ממנה. ושמואל אמר: זר שוחט ואלעזר רואה. רש"י נקט כדעת שמואל שהנושא הוא שוחט זר, כי זה מסתדר עם פשוטו של מקרא הנובע מפרשנות לשונית של המלה "לפניו".

2.2 – השלמה הגיונית של הנושא

☆ **בר' כא ג:** "ויאמר כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת".

רש"י: "בעבור תהיה לי זאת לעדה".

הנושא "תהיה" אינו בגוף שני יחיד, שכוונתו לאבימלך, כי כתוב "תהיה לי לעדה", ולא "לעדי". לכן הוסיף רש"י את הכינוי הרומז "זאת" כנושא, והנושא יהיה בגוף שלישי יחידה, נסתרת.

☆ **במ' כו נט:** "ושם אשת עמרם יוכבד בת לוי אשר ילדה אותה ללוי במצרים ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם".

רש"י: "אשר ילדה אותה ללוי. אשתו"²⁹.

★ בר' יח ד: "ויקח נא מעט מים ורחצו רגליכם".

רש"י: "ויקח נא עיני שליח"³⁰.

2.3 – רש"י אינו מתייחס כלל להיעדר נושא במשפט

★ במ' י ג: "ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה".

לא בפסוק זה ולא בשלפניו אין מוזכר הנושא. מי הם התוקעים? אין רש"י כותב שזהו מקרא קצר, ואינו משלים את הנושא ההגיוני, "התוקעים". הסיבה לכך היא איזכורו של הנושא במפורש בהמשך העניין: "ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות".

★ וי' כז ט: "ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה".

גם בפסוק זה חסר הנושא, ואין רש"י מעיר על כך מאומה, כי הנושא ידוע ממקומות רבים אחרים, הכהן המקריב³¹.

ג. משפט חסר נושא

★ שמ' לב כו: "ויעמד משה בשער המחנה ויאמר: מי לה' אלי, ויאספו אליו כל בני לוי".
רש"י: "מי לה' אלי, יבא אלי".

★ שמ"א טז כ: "ויקח ישי חמור לחם ונאד יין וגדי עזים אחד".
רד"ק, מצודות ואחרים, בעקבות התרגום, קובעים שיש לפנינו מקרא שחסר בו הנושא, ועניינו: "ויקח ישי חמור טעון לחם". רש"י אינו אומר כאן דבר.

★ בר' כה כח: "ויהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ורבקה אהבת את יעקב".
רש"י: "בפיו. כתרגומו, בפיו של יצחק. ומדרשו: בפיו של עשו, שהיה צד אותו ומרמהו בדבריו".

★ תרגום אונקלוס: "ורחים יצחק ית עשו ארי מצידיה הוה אכיל". רש"י, וכן רשב"ם ואחרים, אינם קובעים שיש לפנינו מקרא קצר, ומזהים את הנושא מתוך שתי האלטרנטיבות הקיימות: עשו או יצחק. לא כן ראבי"ע ורמב"ן, הם מוסיפים כאן במחשבה גנוזה את הפועל "מביא", "יביא", או "יתן", וכלשונו של רמב"ן "ויחסר המעשה".

★ שמ"א יג ח: "ויוחל שבעת ימים למועד אשר שמואל ולא בא שמואל הגלגל. ויפץ העם מעליו".

רש"י: "למועד אשר שמואל. הרי זה מקרא חסר תיבה אחת. למועד אשר שם שמואל או למועד אשר לשמואל. ודוגמא לו: ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול (שמ"ב ד ב), היה לו לכתוב לבן שאול, אף כאן אשר לשמואל, שאמר לו שבעת ימים תוחל עד בואי אליך".

29. וכך גם בפירוש רש"י למל"א א ו: "ואותו ילדה, אמו". וכן בדה"א יד: "בני מנשה אשר ילדה. פילגשו הארמיה ילדה את מכיר אבי גלעד". רש"י פירש: "בני מנשה אשר ילדה. פירוש אשר ילדה אשתו. דוגמא אשר ילדה אותה ללוי במצרים" (במ' כו ט). אבל פילגשו הארמיה ילדה לו את מכיר".

30. וכך פירש רש"י גם בשמ' י ח: "ויושב. הושבו עיני שליח".

המשפט "למועד אשר שמואל" הוא מקרא קצר חסר נשוא. רש"י השלימו ב"שם"³¹. לדעת רד"ק ואחרים, בעקבות תרגום יונתן, הפועל הוא "אמר".

★ **יר' כ יא:** "וה' אתי כגבור עריץ על כן רודפי יכשלו ולא יוכלו". רמב"ן, בפירושו לבר' כה כח, מביא פסוק זה כדוגמה למשפטים קצרי לשון החסרים נשוא, אך רש"י לפסוקו אינו אומר מאומה על כך, וכנראה אינו מחשיבו למקרא קצר. על פיו יתפרש כך: "וה' אתי (=עמי) כגבור עריץ"³². "אתי" בא כאן במונח 'בעזרי, יעזור לי', כמו "וה' אתנו אל תיראם" (במ' יד ט).

ד. משפט חסר מושא

משפט חסר מושא בא לרוב כשהנשוא הוא הפועל "אמר". הפועל "אמר" מצריך מושא, ואילו הפועל "דבר"³³ אינו מצריך. בפרק זה נתייחס למשפטים שנשואם "אמר", ויש לקבוע מה המושא שלהם. נבחין בסוגים אלה:

1. משפט חסר מושא לכאורה

משפט חסר מושא לכאורה הוא משפט שמושאו אינו נראה בעליל, אך ניתן לאתרו בהמשך הכתובים. מקרים כאלה אינם כלולים בגדר של מקראות קצרים.

★ **בר' כב ז:** "ויאמר יצחק אל אברהם אביו, ויאמר אבי. ויאמר הנני בני. ויאמר: הנה האש והעצים ואיה השה לעולה".

במשפט מחובר זה האיבר הראשון, "ויאמר יצחק אל אברהם אביו", הוא חסר מושא ישיר. המושא נמצא כתוב בהמשך "אבי, הנה האש והעצים ואיה השה לעולה". החזרות של הפועל "אמר" נובעות מהסיטואציה המביכה הגורמת להתרגשותו של יצחק בראותו שמשאו אינו כשורה. את היסוסיו וקטיעת דבריו מבטא המקרא בחזרה על הנשוא "אמר"³⁴.

★ **דה"ב ב י:** "ויאמר חירם מלך צור בכתב וישלח אל שלמה: באהבת ה' את עמו נתנך עליהם מלך".

המושא הוא "באהבת ה' את עמו..."³⁵.

31. רד"ק בפירושו לעמ' ו יב: "הירוצון בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים", כולל את פסוקו בין המקראות הקצרים שנושאים נגזר מנשואם, וז"ל: "אם יחרוש החורש", וכן: "וכאשר ישבר כלי היוצר – השובר (יר' יט יא). ימן הבהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה' – המקריב: (ויק' כז ט)."

32. א. ושמה תופעת הפלוגרפיה לפנינו, "אשר שם שמואל".

33. ומצאנו הרבה במקרא אותי=אתי, כגון: יהו' יד יב; יח' ג כד; ישי' ג טו; יח' ג כז; מל"א כב כד; יר' יב א; יט' י: יח' ב כב; ג כב; לח ט; מד ה; דה"ב יח כג; שמ"ב כד כד.

34. ראה מ"ד קאסוטו, מאדם עד נח – פירוש על סדר בראשית, מהדורה חמישית, ירושלים תשכ"ט, עמ' 143.

פועל "דבר" שאין אחריו מושא, ראה למשל: שמי' לד לא.

35. תופעה דומה ראה במ' לב, בפרשת בני גד ובני ראובן. ועיין ראב"ע ואברבנאל.

35. וכך יתפרש גם הוי' יג ב.

2. משפט חסר מושא

2.1 – המושא ניתן להשלמה ע"פ הכתוב לפניו

☆ **שמי יט כה:** "וירד משה אל העם ויאמר אליהם".
רש"י: "ויאמר אליהם. התראה זו".
רש"י ופרשנים נוספים³⁶ קובעים שהמושא הוזכר לעיל: "והכהנים והעם אל יהוה לעלות אל ה'". את זה אומר משה לכהנים ולעם ברדתו אליהם.
☆ **אסי א יח:** "והיום הזה תאמרנה שרות פרס ומדי אשר שמעו את דבר המלכה לכל שרי המלך וכדי בזיון וקצף".
מה תאמרנה שרות פרס ומדי לשרי המלך? בפסוק זה אין המושא נזכר.
רש"י: "תאמרנה שרות פרס ומדי. לשרי המלך את הדבר הזה, והרי זה מקרא קצר".
המושא של אמירת השרות הוא ברוח תוכן הדברים שהוזכרו בפסוק הקודם: "המלך אחשוורוש אמר להביא את ושתי המלכה לפניו ולא באה". אמירה זו, נאמרה ע"י "כל הנשים", ושרות פרס ומדי עלולות לומר אותם ואף חמורים מהם. ועל כן זהו מקרא קצר.

2.2 – המושא ניתן להשלמה על פי כתוב מאוחר יותר

☆ **דה"א א ב-ג:** "ויאמר שלמה לכל ישראל לשרי האלפים... וילכו שלמה וכל הקהל עמו לבמה אשר בגבעון".
רש"י: "וילכו שלמה וכל הקהל עמו וגו'. וכן דרך הפסוקים לקצר: ויאמר ה' לדג ויקא את יונה. אמר לו להקיא ויקא. וכן ויאמר ה' למלאך וישב חרבו אל נדנה (דה"א כא כז)".
☆ **דה"א יד יב:** "ויעזבו שם את אלהיהם. ויאמר דוד וישרפו באש".
כאילו כתוב: ויאמר דוד לשרפם באש. וישרפו באש.
☆ **דה"ב כד ח:** "ויאמר המלך: ויעשו ארון אחד...".
כאילו כתוב: ויאמר המלך לעשות ארון. ויעשו ארון אחד.
☆ **דה"ב לב כד:** "בימים ההם חלה יחזקיהו עד למות ויתפלל אל ה' ויאמר לו ומופת נתן לו".
רש"י: "ויאמר לו. מה האות ומופת נתן לו, וזה לך האות, הכל מפורש שם".
שונה הוא הכתוב אשר בברי ד ח: "ויאמר קין אל הבל אחיו. ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו".
רש"י: "ויאמר קין. נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתעולל עליו להרגו. ויש בזה מדרשי אגדה. אך זה ישובו של מקרא".
אין רש"י מחשיב כתוב זה כמקרא קצר, שניתן להשלים בו את המושא על פי ההמשך, כפי שעושה, למשל, רמב"ן, האומר "ועל דעתי שהוא דבק עם ויהי בהיותם בשדה. כי אמר לו נצא השדה, והרג אותו שם בסתר"³⁷.
לדעת רש"י, סיבות הריב אינן מוגדרות. יש אפשרויות רבות.

36. כך גם רשבי"ם, ראב"ע, ספורנו, שד"ל ועוד.

37. כך גם בתרגום השבעים, פשיטתא והולגטה בתרגום השומרוני. כך גם בתרגום ירושלמי א: "איתא וניפוק תרויין לברא". וכן בתרגום ירושלמי ב: "איתא וניפוק תרויין לאפי ברא".

3. השלמה הגיונית של המושא כשהנשוא אינו "אמר"

★ **בר' מא נו:** "...ויפתח יוסף את כל אשר בהם וישבר למצרים".
רש"י: "ויפתח יוסף את כל אשר בהם. כתרגומו די בהון **עיבורא**". זהו מקרא קצר שבו חסר חלק מן המושא, וכאילו נכתב: ויפתח יוסף את כל אשר בהם **תבואה**³⁸.

★ **שמי' לט לב:** "ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה'".

רש"י: "ויעשו בני ישראל את המלאכה ככל אשר צוה ה'".

★ **דב' כח סג:** "והיה כאשר שש ה' עליכם להיטיב אתכם... כן ישיש ה' עליכם להאביד אתכם".

רש"י: "כן ישיש ה', את אויביכם, עליכם להאביד אתכם".

אף שמצאנו את השורש "שויש" בבניין הפעיל במעמד של פועל עומד, כגון:

"שויש אשיש בה" (ישי סא ז); "שישו אתה משוש" (ישי סו ז); "שישו וישמחו בר" (תהי מ

יז) – לא נוכל להסביר "כן ישיש ה' עליכם" באותו אופן, ושתי סיבות לכך:

א. סיבה דקדוקית: "והיה ראוי להיות כאן 'ישויש' כמו שפתח תחילה 'והיה כאשר שש' מן הקל, לא שיהיה במקצת הדבור מבנין קל ומקצתו מבנין כבד" (הרא"ם). ולזה מכוונת הגמ' במגילה (י ע"ב): "ודיקא נמי דכתיב 'כן ישיש' ולא כתיב 'ישויש'".

ב. סיבה תיאולוגית: אין ה' שמח במפלתם של רשעים, כפי שמוכיחה הגמרא במסכת מגילה (י ע"ב).

מסיבות אלו, משלים רש"י את המושא החסר "אויביכם", וכדברי הגמ': "הוא אינו שש אבל אחרים משיש".

★ **במ' טז ה:** "וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר: בקר וידע ה' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו...".

רש"י: "בוקר וידע ה' את אשר לו. לעבודת לוויה. ואת הקדוש לכהונה. והקריב אותם אליו. תנחומא".

רש"י מבחין בפסוקנו בשתי פונקציות פולחניות: "את אשר לו" היא **עבודת לוויה**; "הקדוש" היא **עבודת כהונה**. ולכן הוא קובע, ש"הקריב אליו" אינו מתייחס רק ל"קדוש" אלא לשניהם – הן לכהנים והן ללוויים, ואת זה הוא מבטא בהשלמת המושא "אותם".

רש"י אינו מתכוון כאן לעסוק במסגרת הפרשנות של מקרא קצר.

★ **במ' טז א:** "ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ודתן ואבירם בני אליאב ואון בן פלת בני ראובן".

רש"י: "ויקח קרח. לקח את עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה. וזהו שתרגם אונקלוס ואתפליג. נחלק משאר העדה להחזיק במחלוקת. וכן: ימה יקח לבד' (איוב טו יב), לוקח אותך להפליגך משאר בני האדם".

פסוקנו הוא לכאורה מקרא קצר, כי אין בו מושא. את מי לקחו קורח ומרעיו? אכן כך מפרש ראב"ע: "ויקח קרח. אנשים. דרך קצרה. כמו: 'חמור לחם' (שמ"א טז כ) ורבים ככה"³⁹. לא כך פירש רש"י. לדעתו, יש משמעות נוספת לשורש "לקח" משמע של 'התפלגות, מחלוקת', לקחו לבו או לקח עצמו לצד אחד לחלוק ולעורר על הכהונה.

38. ובדרך זו פירשה הגמרא בסנהדרין צג ע"א את הפסוקים במגילת רות המדברים על "שש שעורים", "מאי דכתיב ישש השעורים האלה נתן לוי (רות ג יז), וכן אלימא שש שעורים [רש"י: שש גרעינים שעורים] ממש, וכי דרכו של בועז ליתן מתנה שש שעורים? אלא שש סאין שעורים".

39. כך גם חזקוני וספורנו, והם חולקים במקום שבו מתחיל המושא: לדעת ספורנו, קרח ודתן ואבירם ואון בן פלת לקחו חמשים ומאתיים נשיאי עדה; ואילו לדעת חזקוני, קרח לקח את דתן ואבירם בני אליאב ואון בן פלת בני ראובן.

ה. המיתודולוגיה הפרשנית של רש"י בדרך המקרא הקצר

יש עדיין שתי שאלות מיתודולוגיות מרכזיות הטעונות ליבון:
1. ישנם מקראות הנראים כמקראות קצרים, אך רש"י אינו מפרשם ע"פ מיתודה זו. מדוע? היש לו קווים מנחים לכך?
2. מקראות, שנתפרשו על ידיו לפי מידת "המקרא הקצר", מדוע את חלקם הוא מכתיר בשם "מקרא קצר" ואילו לגבי חלק אחר הוא אמנם מפרש ע"פ מיתודה זו, אך אינו קוראם בשם "מקרא קצר". היש לו קריטריונים מנחים לכך?
קשה לומר שרש"י אינו מקפיד להזכיר שהפסוק הוא מקרא קצר, שהרי כבר קבעו חכמים גדולים שלשונו של רש"י קב ונקי היא⁴⁰. יש למצוא מדדים מנחים המצביעים על המיתודולוגיה הפרשנית של רש"י בשאלות דלעיל.

1. מקראות הנראים כמקראות קצרים ורש"י אינו מפרשם כך

1.1 – האלטרנטיבות לזיהוי האיבר החסר מצויות בקונטקסט

מקרא שיש בו רימוז לאיבר התחבירי שאינו כתוב בפירוש, והאלטרנטיבות מצויות בפסוק או בעניין, אינו נכלל ב"מקרא קצר". כאלה הם המקראות שלפנינו:

★ **בר' ד יז:** "וידע קין את אשתו ותהר ותלד את חנוך. ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך".

רש"י: "ויהי קין בונה עיר".

הבעיה כאן היא זיהויו של בונה העיר. האלטרנטיבות ישנן בפסוקנו: קין שהוא הנושא המרוחק, בתחילת הפסוק; או חנוך, המושא, הקרוב למשפט הנדון, הופך לנושא⁴¹. הבעיה העומדת בפני הפרשן היא הכרעה בין האלטרנטיבות ולכן אין זה "מקרא קצר".

★ **בר' כה כח:** "ויהאב יצחק את עשו כי ציד בפיו ורבקה אוהבת את יעקב".
רש"י: "בפיו כתרוממו, בפיו של יצחק. ומדרשו: בפיו של עשו שהיה צד אותו ומרמהו בדבריו".

הבעיה כאן היא זיהוי השם שאליו מוסב כינוי הקניין ש"בפיו": עשו או יצחק. האלטרנטיבות כתובות בפסוק, והפרשן נדרש להכריע ביניהן⁴².

★ **במ' כ יג:** "המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם".
זיהוי השם שאליו מוסב הכינוי שב"בם" הוא אשר עומד להכרעה, ויש כאן שלוש אפשרויות: בני ישראל (רש"י הירש); מי מריבה (רש"י, רשב"ם, חזקוני, רמב"ן); משה ואהרן (ראב"ע).

40. ראה: יי אבינרי, היכל רש"י, ירושלים תש"ם, עמ' כט-לו. כדוגמא נציין את דברי השל"ה (הר"ר ישעיה סגל הורוביץ): "רש"י כתב חיבורו ברוח הקודש ויש לדקדק בו היטב, כי רמז במלה אחת חידושים גדולים".

41. בקביעת הנושא ראה גם: ברי יד כ; טו י; כ טז; ל לה; לו כח; מא יג; מד כב; מד לא; מו כט; שמ"ב י; ד כז; ועוד.

42. כך גם: ברי כח יז; שמ"א י; ד כד-כה; ה יט; כא ל ועוד.

כל האלטרנטיבות הללו מצויות בכתוב ויש רק להכריע, אך אין זה "מקרא קצר" שהקורא או השומע צריך להשלים בו את המחשבה הגנוזה, שהרי היא נמצאת לפניו.

1.2 – ההשלמה שרש"י מוסיף באה לבטל אפשרות פרשנית אחרת ואינה פירוש ע"ד מקרא קצר

☆ **בר' כא ל:** "ויאמר כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת".

רש"י: "בעבור תהיה לי זאת לעדה".

השלמת הנושא "זאת" אינה השלמה למקרא חסר. ההשלמה באה לשלול את האפשרות הפרשנית ש"תהיה" מוסב לאבימלך. דבר זה לא ייתכן עקב אי ההתאמה הדקדוקית מבחינת המין – תהיה לי לעדה. אילו זה היה מוסב לאבימלך, היה צריך לכתוב: יתהיה לי לעדי.

☆ **במ' טז ה:** "...בקר ויודע ה' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו". ראה לעיל.

☆ **דב' כח סג:** "והיה כאשר שש ה' עליכם להיטיב אתכם... כן ישיש ה' עליכם להאביד אתכם". ראה לעיל.

1.3 – האיבר התחבירי חסר לכאורה, אך הוא מצוי בכתובים או אינו נצרך מבחינה פרשנית

מצב כזה יש בפסוקים שלהלן: **בר' כב ז;** תה' עא י-יא; דה"ב ב י; במ' יג; וי' כז ט; שמי"א טז כ; יר' כ יא; במ' טז א.

2. מקראות שנתפרשו ע"ד מקרא קצר בלי שהוכתרו בשם זה

2.1 – השלמת החסר ע"פ מה שכתוב בעניין או במקום אחר

☆ **במ' ח ד:** "כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה את המנורה". יש שלוש אפשרויות לעושה המנורה:

א. ה'; ב. משה; ג. מי שעשאה.

☆ **דה"ב לב כד:** "בימים ההם חלה יחזקיהו עד למות ויתפלל אל ה'". ויאמר לו ומופת נתן לו". ראה לעיל.

☆ **שמי' יט כה:** "וירד משה אל העם ויאמר אליהם".

רש"י: "ויאמר אליהם, התראה זו". ההתראה נזכרת שם קודם לכן: "והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה'". השלמת ההתראה היא במחשבה על פי מה שכתוב לפני כן⁴³.

43. אין זה דומה לאמור לעיל, על במ' י ה; וי' כז ט כי שם יש פסוקים מקבילים קרובים או ידועים ממקראות רבים אחרים שבהם הובא המקרא בשלמות עם כל איבריו התחביריים, ועל כן במשפט החסר בנקל תבוא השלמתו, וכגון זה אינו נכלל במסגרת של "מקרא קצר". המקרא משמייב ה ח מוגדר ברש"י כ"מקרא קצר" למרות מקבילתו המשלימה (בדה"א יא ו), בגלל ריחוק גדול ומקבילה אחת בלבד. ואילו בדוגמא זו משמייב יט כה אין מקרא מקביל שלם, וההשלמה היא ע"פ ההיגיון מתוך האמור לפני כן.

☆ **שופ' ה ל:** "הלא ימצאו יחלקו שלל רחם רחמתיים לראש גבר".

רש"י: "הלא ימצאו יחלקו שלל. והוא מעכבן".

בעיית השתהותו של סיסרא עולה בפי אמו, ופסוקנו מנסה למצוא פיתרון לכך ומעלה אפשרויות סבירות, אך בפסוק חסר המשפט העיקרי, שאותו משלים רש"י, יש רק משפטים משועבדים. השלמה זו הגיונית אפוא, אך בהיותה כתובה לפני כן אין רש"י מכתיר את הפסוק בשם "מקרא קצר"⁴⁴.

☆ **שמ' לב כו:** "ויעמד משה בשער המחנה ויאמר: מי לה' אלי! ויאספו אליו כל בני לוי".

רש"י: "מי לה' אלי. יבא אלי".

גם כאן ההשלמה נגזרת מהמשכו של הפסוק "ו**יאספו** אליו". וע"כ הוסיף רש"י "יבא" כמקבילה של "יאסף". זהו אפוא מקרא קצר בלי הכרתו בשם זה⁴⁵.

2.2 – השלמת הנושא ליד הפעלים "הרה" ו"ילד"

☆ **במ' כו נט:** "ושם אשת עמרם יוכבד בת לוי אשר ילדה אותה ללוי במצרים".

☆ **מל"א א י:** "...ואותו ילדה אחרי אבשלום".

☆ **דה"א ז יד:** "בני מנשה אשר ילדה. פילגשו הארמיה ילדה את מכיר...".

בשלושת המקראות האלו חסר נושא: מי ילדה? רש"י משלימו, ואין הוא קורא לפסוק "מקרא קצר", כי פשוט הוא שהאם היא היולדת. במקראות אלו ודומיהם אין מאמץ לאתר את המחשבה הגנוזה החסרה, החסר ישנו בעניין או במקום אחר או הוא פשוט וטבעי. מקראות מעין אלה הם מקראות קצרים, אך אין צורך לקראם בשם זה.

2.3 – האיבר התחבירי הוא אחת האלטרנטיבות להשלמת המקרא הקצר

☆ **במ' יב ב:** "...ויאמרו הרק אך במשה דבר ה'. הלא גם בנו דבר...".

אמנם רש"י משלים כאן: "ולא פרשנו מדרך ארץ". זהו לשון הרע שדיברו מרים ואהרן במשה, אך הואיל ותיתכן אלטרנטיבה פרשנית אחרת שיש בה מן הסבירות⁴⁶, אלא שרש"י העדיף את שלו, במקרה כזה אין מציינים את היותו מקרא קצר.

☆ **במ' כא כט:** "אוי לך מואב אבדת עם כמוש. נתן בניו פליטים ובנותיו בשבית".

רש"י: "נתן. הנותן את בניו של מואב".

לדעת רש"י אין לקבוע את זיהויו של הנותן מתוך שתי האלטרנטיבות שבפסוק, כמוש או עם כמוש – אלא בוחר באלטרנטיבה שאינה נזכרת בפסוק "הנותן את בניו של מואב".

הואיל וגם האלטרנטיבות האחרות יש בהן סבירות פרשנית ואין לדחותן לגמרי, הרי זה "מקרא קצר" בלי הכתרה בשם זה.

☆ **במ' יט ג:** "ונתתם אותה אל אלעזר הכהן והוציא אותה אל מחוץ למחנה ושחט אותה לפניו".

44. וכך כנראה גם בברי מד טו (ראה פסוק ח) וכך בברי מא נו (ראה פסוק מח) וכך בשמי לט לב.
45. וכך גם בדה"א א ב-ג; יד יב; כד ח. ויש לשים לב שהפירוש לדח"י המיוחס לרש"י אינו מפרי עטו של רש"י, אלא כנראה משל תלמידי ר' סעדיה, פרשן שחי בארצות הרינוס, שהשתמש גם בחומר שיצא משיבת רש"י ותלמידיו. ראה: אי"מ לפשיץ, רש"י, ירושלים תשל"ו, עמ' קפ"ט. [הערת המערכת: כבר קדמו החידושים בספרו "שם הגדולים", ערך "רש"י-רבנו שלמה יצחקי", אות ש', כתב כך: "רש"י פירש תנ"ך אך פירוש דברי הימים אינו מרש"י כדכתיבנא בעניותין בספרי הקטן ישער יוסף דף ק"ד].
46. ראה, למשל, פירוש ר' שמשון רפאל הירש.

רש"י: "ושחט אותה לפניו. זר שוחט ואלעזר רואה".
רש"י מודע למחלוקת בגמ' במס' יומא מג ע"א, והוא נטה יותר לדעת שמואל, בלי להתעלם לגמרי מסבירות הדעה האחרת, המקובלת בפרשנות ההלכית.

עמדנו על מקראות שלדעת רש"י אינם כלולים במסגרת המקראות הקצרים או שהם כלולים בה ולא הוכתרו בשם זה. שאר המקראות שהוכתרו בשם "מקרא קצר", יש צורך במציאת החסר בהם בדרך לוגית, כמו במשפטי התנאי, או כשהכותב התכוון להשאיר את הנושא בהוראה סתמית, אי־פרסונאלית, ולא הייתה כוונתו לזהותו.

"והבאתם עץ ובנו הבית וארצה בו ואֶפְבְּדָה אמר ה'" (חגי א)